

Koppigheid

1. Introductie

Koppigheid en halsstarrigheid waarbij het kind ongezeglijk is en niet voor rede vatbaar is, is een lastig verschijnsel om mee om te gaan. Soms moet je als leerkracht je gezag laten gelden en als het kind het dan botweg weigert dan is er sprake van een probleem. Daarbij komt nog dat veel kinderen aan het begin van de basisschool een verlengde koppigheidsfase hebben. Dat betekent dat koppigheid toch wel een gedragsvorm is waar leerkrachten regelmatig mee geconfronteerd worden.

2. Omschrijving

Bij koppige kinderen gaat het om jonge kinderen met een bepaalde vorm van reactiegedrag. Het verloop van koppigheid is bijvoorbeeld:

- De leerkracht verzoekt het kind iets wel of juist niet te doen;
- Het kind reageert met afwijzing van het verzoek;
- De leerkracht verzoekt het kind nogmaals te doen wat opgedragen is;
- Het kind blijft het verzoek halsstarrig afwijzen. Het kind wordt boos, driftig en wendt zich veelal af door voorover te gaan liggen, de andere kant op te kijken en eventueel een scène te maken door te schreeuwen, enzovoort.

Koppigheid kan ontstaan na contacten met de leerkracht of klasgenoten, maar ook als reactie op het mislukken van bepaalde handelingen. Koppigheid kan ook ontstaan na een contact met de leerkracht of medeleerling waarover het kind niet tevreden is of waaraan het kind zich ergerde. Ook een klasgenoot die het kind uitlacht kan koppigheid veroorzaken. Koppigheid is een vorm van verstarring/blokkering. Het kind verliest het zicht en de greep op een bepaalde situatie en reageert egoïstisch/egocentrisch. In de ogen van het kind is deze verstarring vaak ook te zien. Dit orthobeeld heeft een overlap met de orthobeelden:

- Kinderen die zich niet aan de klassenregels kunnen houden;
- Kinderen die ongehoorzaam zijn.

Bij kinderen die zich niet aan de klassenregels kunnen houden gaat het niet direct om reactiegedrag na directe contacten met de leerkracht of medeleerlingen, maar om het zich niet gedragen volgens regels die min of meer duidelijk zijn afgesproken.

Bij koppige kinderen gaat het om reactiegedrag. Het

kind weigert bv. te doen wat de leerkracht vraagt of het reageert na een contact met anderen. Vooral bij jonge kinderen komt dit voor.

Ongehoorzaamheid is een veel algemener begrip. Het kan in allerlei vormen voorkomen, variërend van het negeren tot het maken van een scène.

Ongehoorzaamheid heeft ook uitsluitend te maken met verzoeken van de leerkracht. Bij koppigheid valt die halsstarrigheid het meeste op waarbij het kind zeer duidelijk protesteert, tegenstribbelt en volhardt. Kenmerkend voor de koppigheid is de machtsstrijd die vaak ontstaat. Binnen de ontwikkeling van het kind komt koppigheid ook als fase voor.

De koppigheid begint al in de peutertijd, tussen 1 en 2½ jaar en loopt door tot in de kleutertijd. Het kind oefent voortdurend met zijn eigen wil om grenzen en mogelijkheden te ontdekken. Dat betekent dat de koppigheidsfase een noodzakelijke fase is in het leven en de ontwikkeling van kinderen.

Koppigheid toont aan dat er sprake is van een ik-ontwikkeling. In deze ik-ontwikkeling experimenteert het kind met zijn eigen mogelijkheden.

Het kind ontwikkelt een zelf van waaruit het initiatieven kan nemen. Het kind ziet zichzelf als middelpunt van alles en inleven in anderen is nog onvoldoende mogelijk (egocentrische instelling).

Tijdens dit nemen van initiatieven komt het kind in contact met personen en dingen uit de omgeving. In die contacten ervaart het kind dat niet alles gaat zoals het wil.

Het kind begrijpt dat niet. Waarom gebeurt het niet zoals ik wil? Omdat het ik nog volop in ontwikkeling is, kan het kind zich nog onvoldoende inleven in de gevoelens van anderen en kan het kind ook niet flexibel accepteren dat de materialen niet steeds doen wat het kind wil. Ziedaar het ontstaan van momenten van koppigheid. Het kind is letterlijk te kortzichtig om te

accepteren wat er gebeurt.

Dat we nogal uitvoerig ingegaan zijn op de ontwikkelingspsychologische aspecten van koppigheidsgedrag heeft te maken met het feit dat u dan wellicht beter zult kunnen begrijpen van waaruit koppigheidsgedrag kan ontstaan.

Wat nogal eens opvalt, is dat een kleuter wanneer hij koppig is niet eens altijd dwingt in zijn eigen voordeel. Als zijn gedrag maar loodrecht ingaat tegen de mening van degene die boven hem is gesteld. Het kind zal zich overal tegen afzetten als het in zo'n opstandige bui is. Koppigheid in de vorm van halsstarrig het tegenovergestelde willen van wat anderen willen, komt binnen de schoolsituatie als gedragsprobleem vooral voor bij kleuters.

Bij oudere kinderen komt dit ook voor in een vorm die men wel aanduidt met 'eigenwijsheid'. Het kind is dan kortzichtig, blijft halsstarrig bij zijn eigen standpunt en gaat zijn eigen gang. In het voorafgaande is aangegeven dat de eerste koppigheidsfase zich afspeelt op een leeftijd van 2½ jaar. Binnen het kader van de ontwikkeling van het ik past het dan dat het kind zijn wil door wil zetten. Als kinderen op vierjarige leeftijd naar de basisschool gaan, heeft het geleerd toe te geven en zich aan te passen.

Dat proces van het accepteren van de wil van de ander verloopt niet bij alle kinderen op de juiste wijze. Er zijn nogal wat kinderen met een verlegde koppigheidsfase. Koppigheid is een probleem omdat het nadelig is voor huidige situatie, maar het kan ook nadelig zijn voor de toekomstige ontwikkeling. Koppigheid kan ook een reactie zijn op onzekerheid en angst.

Aan het eind van de basisschooltijd kan dit resulteren in de 2^e koppigheidsfase, de puberteit. Ook dan treedt er een bijzondere vorm van ik-ontwikkeling op.

3. Diagnose

Voer de diagnostische observatie- en vragenlijst *Koppig* uit van pagina 461. Van belang daarbij is dat u het koppigheidsgedrag zo nauwkeurig mogelijk omschrijft. We geven een voorbeeld van zo'n beschrijving:

Een extra diagnosetip

U kunt de specifieke diagnosemiddelen die bij dit orthobeeld horen gebruiken, maar u kunt ook de meer algemene diagnosemiddelen uit deze orthotheek hanteren. Zie daarvoor de opzet voor de gedragsdiagnose zoals weergegeven op pagina 21 t/m 40 en dan de diagnosemiddelen:

- diagnosezoekwijzer op pagina 22
- diagnosehulp 1 op pagina 29-33
- diagnosehulp 2 op pagina 34-36
- diagnosehulp 3 op pagina 37
- diagnosehulp 4 op pagina 38-40

Jaap is vooral koppig tijdens de gymles. Als iets niet gaat zoals hij het wil is hij niet meer aanspreekbaar. Hij houdt zijn hoofd omlaag en zegt niets meer als ik hem wat vraag. Hij gaat dan aan de kant zitten of liggen. Soms gaat hij uit zichzelf weer meedoen, maar vaak blijft hij tot het eind van de les aan de kant liggen of zitten.

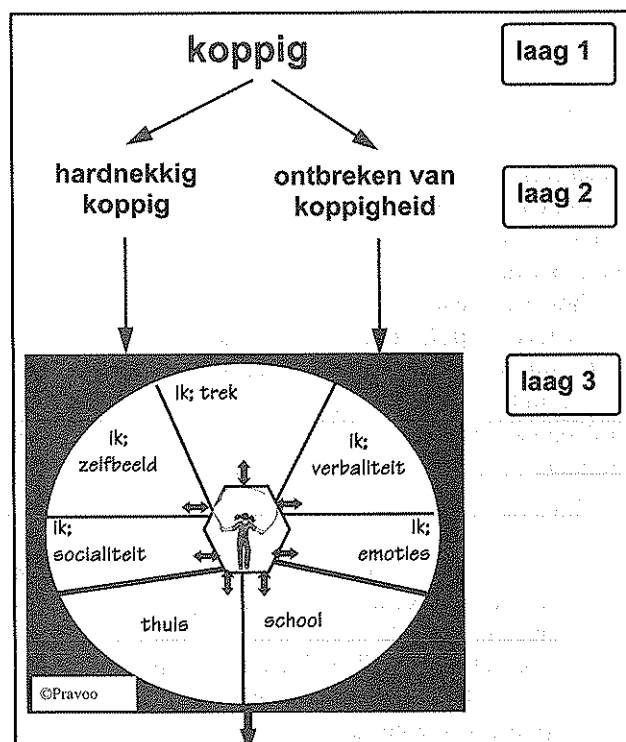
4. Verklaringen

Koppigheidsgedrag kan vanuit de volgende achtergronden verklaard worden.

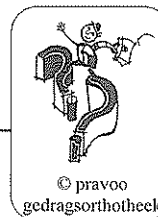
4.1 Het op onjuiste wijze doorlopen hebben van de koppigheidsfase

Aan het begin van dit orthobeeld hebben we uitvoerig de achtergronden weergegeven van de vroegkinderlijke koppigheidsfase. In deze fase ervaart het kind dat het een zelf is. Kinderen zeggen dit ook vaak letterlijk: 'zelf doen'. Ze willen zelf eten, zelf dingen pakken, alleen lopen, enz. Tijdens deze koppigheidsfase kan het op de volgende manieren misgaan:

- Het kind krijgt onvoldoende gelegenheid zichzelf te worden;
- In het voorafgaande is al aangegeven dat het in zo'n koppigheidsfase van belang is dat het kind veel gelegenheid krijgt zelf te kiezen, vrij te handelen, te experimenteren. In deze fase is het belangrijk dat de ouders deze keuzen respecteren en dat ook laten blijken;
- Het kind moet ook leren dat sommige dingen niet kunnen. Als regels thuis worden overtreden, of als het kind iets niet doet wat moet of wel doet wat niet mag,

Diagnostische observatie- en vragenlijst Koppigheid

Naam/groep:.....

Geboortedatum:/ingevuld op:/ingevuld door:.....

Observaties

1. Beschrijf zo nauwkeurig mogelijk om welk type koppigheidsgedrag/driftigheid het gaat: weigert het kind volhardend en hardnekkig om iets uit te voeren? Is er sprake van uitgestelde gehoorzaamheid (eerst weigeren en later toch doen)? Op welke momenten is het kind vaak koppig en tijdens welke activiteiten? Zijn er directe aanleidingen voor het koppigheidsgedrag? Hoe vaak per dag/week komt het voor? Werkt de koppigheid door in verminderd speel-/werkgedrag? Komen er ook woede-aanvallen voor?

1. Ik-trek

1.1 Wat is er bekend over de koppigheidsfase vanaf 1 à 2 1/2 jr. tot de kleuterschoolleeftijd?

- Hoe was de koppigheidsfase?
- Hebben de ouders toen ernstige problemen gehad met het kind? Is er toen al hulp ingeschakeld?

1.2 Is het kind over het algemeen (thuis ook?) star, weinig flexibel en soepel? Gaat het thuis de machtsstrijd ook vaak aan? Bespreek deze aspecten met de ouders en probeer een beeld te krijgen van de voorschoolse tijd.

2. Ik-verbaliteit

2.1 Hoe is het taalontwikkelingsniveau van het kind?

3. Ik-zelfbeeld

3.1 Hoe is het zelfvertrouwen van het kind? Bekijk of het mogelijk is het zelfbeeld te bepalen. Zie daarvoor bijlage 8.2, op blz. 370 en verder.

4. Ik-emotionaliteit

4.1 Heeft het kind bepaalde andere gedragsproblemen?

4.2 Is het kind (faal)angstig?

5. Ik-socialiteit

5.1 Heeft het kind sociale problemen?

6. School

6.1 Hoe is uw relatie met het kind?

6.2 Hoe reageert u op het kind als het koppig is?

6.3 Is het kind voldoende geaccepteerd door de klasgenoten? Maak eventueel een sociogram (zie blz. 37)

6.4 Heeft het kind problemen met de inhoud van bepaalde onderwijsactiviteiten? Kan het bepaalde dingen niet zo goed?

7. Thuis

7.1 Hoe is het gedrag thuis nu? Wanneer en op welke manier is het nu koppig? Hoe reageerden/reageren de ouders op het koppigheidsgedrag? Te strak? Te vrij?

7.2 Hoe zijn de ouders, zijn ze ook star in hun denken en handelen, weinig flexibel, gauw geraakt/boos?

7.3 Krijgt het kind thuis voldoende aandacht of krijgt het te veel/te weinig aandacht of wordt het verwend?

Aanvullende gegevens:

dan moeten ouders hun wil doorzetten en ervoor zorgen dat het kind aan het kortste eind trekt. Het kind leert dan te accepteren dat niet alles kan gaan zoals het wil en het wordt wat flexibel. Het is wel van belang dat de ouders zich afvragen in welke situaties dat echt nodig is. Als ze dat hebben vastgesteld moeten ze zich daar consequent aan houden;

- Als het kind op momenten waarop het niet koppig is te weinig positieve aandacht krijgt, zal het het doortasten van de ouders minder makkelijk kunnen accepteren. Er moet een 'voorraadje liefde' worden aangelegd, opdat het kind het doortasten van de ouders beter accepteert. Bij veelvuldig koppigheidsgedrag loopt men gauw de kans het kind te veel negatieve aandacht te schenken. Als dit vaak voorkomt, kan de algehele instelling van het kind zelfs negatief worden. Daarom is het van belang het kind op momenten dat het niet koppig is extra aandacht te schenken en het te laten ervaren dat dat gedrag meer op prijs wordt gesteld;

- Tijdens momenten van koppigheid verliest het kind het zicht op de situatie, het kind wordt kortzichtig en slaat door naar heftig, halsstarrig gedrag;

- In deze periode is verwoorden van belang. De ouder moet het kind vertellen wat er gebeurt, de gevoelens van het kind onder woorden brengen. Als het met deze vier aspecten niet goed is gegaan tijdens de vroegkinderlijke koppigheidsfase, kan dat resulteren in verhard koppigheidsgedrag op school. Als kinderen thuis te weinig gelegenheid krijgen initiatieven te nemen, kan dat passiviteit tot gevolg hebben, maar ook koppigheidsgedrag. Door middel van koppigheid kunnen kinderen protesteren tegen het feit dat ze te weinig gelegenheid hebben gekregen zichzelf te zijn/worden. Koppigheidsgedrag kan ook te maken hebben met het feit dat kinderen te weinig gecorrigeerd zijn in de eerste koppigheidsperiode. Sommige ouders denken dat dat de beste aanpak is. Vaak, omdat er anders allerlei heftige scènes kunnen ontstaan. Zo kunnen allerlei opvoedingselementen uit de vroegkinderlijke ontwikkeling het koppigheidsgedrag uit de eerste koppigheidsfase verharden.

4.2 Aandacht

Koppigheidsgedrag kan ook een vorm van aandacht trekken zijn. Het kind heeft geleerd dat koppigheidsgedrag aandacht oplevert en maakt er gebruik van.

4.3 Aangeboren of verworven starheid

Er zijn kinderen met een al dan niet door een hersenfunctiestoornis veroorzaakte starheid in denken en handelen. Het zijn de kinderen die gauw geraakt zijn door dingen die anderen doen. Ze voelen zich gauw op hun teentjes getrapt en slaan dan al snel door naar halsstarrig gedrag. Het rustig nadenken over een bepaalde situatie of gebeurtenis blokkeert. Ze zijn niet meer voor rede vatbaar. Als ze iets moeten wat ze niet willen, blijven ze daar te lang mee bezig en kunnen ze er niet snel over heen stappen.

4.4 Individual Psychologie/Dreikurs

Koppigheid is volgens Dreikurs een werktuig om zich van macht te verzekeren. Het heeft vaak weinig zelfvertrouwen als achtergrond. Ook speelt mee dat sommige kinderen zich onvoldoende geaccepteerd voelen en het idee hebben dat ze er niet echt bij horen. Het kind is ontmoedigd en heeft de koppigheid nodig om te laten zien dat het ook iemand is. Kinderen kunnen door koppigheid ook gevoelens van gekwetstheid, verwaarlozing en eenzaamheid verbergen. Ze kunnen daarmee tekenen van protest geven. Daarmee samenhangend kan koppigheid een reactie zijn op minderwaardigheidsgevoelens. Door de koppigheid kan het kind zichzelf laten gelden.

4.5 Vanuit de schijf van 7

Koppigheid is een vorm van reactiegedrag in de vorm van het halsstarrig niet uitvoeren van een opdracht of verzoek, of het halsstarrig zelf iets willen. Op den duur is het geen bewust niet meer willen, maar een vorm van blokkeren of vastlopen van het denken. In principe is koppigheid een noodzakelijke fase in de ontwikkeling. Dat betekent dat het ontbreken van koppigheid een even groot probleem is als de hardnekkige vorm daarvan. Wanneer aan de behoeften van een kind voldaan wordt, wanneer het zich veilig heeft kunnen hechten, wanneer het gestimuleerd wordt en in zijn of haar tempo van ontwikkeling wordt gerespecteerd, zal het autonomie kunnen en willen ontwikkelen. Autonomie is een noodzakelijke ontwikkelingsvoorwaarde. Vanaf tweeëneenhalf jaar is er een koppigheidsfase waarneembaar. Het kind gaat nu een ik-gevoel ontwikkelen en geniet van de macht die het uit kan oefenen. Het kan hierbij op twee manieren fout gaan. Soms wordt die autonomie te veel ingeperkt en krijgt het ik te weinig ruimte: soms krijgt die autonomie te veel ruimte en wordt het kind op den duur de baas. De ik-ontwikkeling kan ook in gevaar komen als het kind een symbiotische relatie met bijv. de moeder heeft en er sprake is van een twee-eenheid. In het onderwijs kan men dan ook kinderen tegenkomen met een te weinig sterk ik en kinderen met een star en overheersend ik. Er zijn verder kinderen met een verlengde koppigheidsfase tot ver in groep 2 en kinderen waarbij koppigheid een ik-trek is geworden of gebleven.

5. Begeleiding

Noteer de gekozen handelingsplaninhouden op het formulier van blz. 44.

5.1 Begeleiding; technieken

Bij de begeleiding van koppige kinderen kunt u ook orthopedagogische technieken toepassen. Zie voor de opsomming pagina 49-118.

Denk altijd aan de basistechnieken van visualiseren (pagina 51) en oefenen (pagina 55). Bij het visualiseren gaat het om het in beeld brengen van de reacties van het kind en bij het oefenen gaat het om het

oefenen van het gewenste gedrag. Hoe moet het kind zich gedragen als het in zo'n koppigheidssituatie is. Oefen dat gewenste gedrag.

Zie voor een te zwak ik de aanwijzingen bij faalangst en voor koppigheid de technieken 3-1, 3-3, 3-6, 3-11, 3-15, 3-17, 3-18, 3-19, 3-21, 3-22, 3-23, 3-24, 3-25, 3-27. Zie blz. 79-112.

Zie ook:

- 3-32 lastbewustzijn op blz. 114;
- 3-34 supernannyprincipes op blz. 116.

5.2 Begeleiding; aanvullende mogelijkheden

Onderstaand volgen de begeleidingsmogelijkheden.

Vooropmerking 1

Als koppigheidsgedrag verhard voorkomt en ieder dagdeel in zo'n erge mate dat daardoor de onderwijskundige handelingen van de leerkracht minder effect hebben, omdat het kind minder gericht bezig is door die perioden van koppigheidsgedrag, is er sprake van een ernstige vorm van koppigheid. Als het echt ieder dagdeel voorkomt, is het aan te bevelen de aanpak die in het nu volgende wordt gegeven drie maanden uit te voeren. Bij te gering effect is het van belang onmiddellijk hulp van buiten in te roepen. Als de koppigheid wat minder vaak voorkomt dan ieder dagdeel, kunt u de aanpak wat langer uitvoeren.

Vooropmerking 2

Koppigheid pak je aan door een combinatie van begrip tonen, stimuleren, bespreken en soms een lichte dwang. Dat laatste werkt niet altijd. Soms werkt de machtsstrijd averrechts. Als het kind naast de koppigheid nog andere gedragsproblemen heeft en het geheel verhardt dan is specialistische hulp nodig. Bij de begeleiding van kinderen met koppigheidsgedrag is het van belang geduld te hebben en de nu volgende aanpak met volharding uit te voeren. Koppigheidsgedrag is vaak zo fundamenteel ingeslepen in de persoonlijkheid van het kind, dat er nogal wat tijd voor nodig is om dat gedragspatroon te veranderen.

Vooropmerking 3

De kans op verandering van het koppigheidsgedrag wordt groter naarmate ook de ouders thuis zich ten

opzichte van het kind gaan gedragen zoals in het nu volgende weergegeven. Dat betekent dat u op huisbezoek moet en de ouder(s) moet vertellen welke begeleiding is aan te bevelen. U kunt eventueel ook Jeugdzorg adviseren.

De algemene aanpak

Vier benaderingen zijn in deze koppigheidsfase van belang:

- De ouders moeten niet alles toegeven. Ze moeten duidelijk doortasten en zorgen dat ze aan het langste eind trekken, als ze echt willen dat iets wel of niet gebeurt. Het kind moet ervaren dat het dat gewoon *moet* accepteren. Soms zijn verwijdering uit een ruimte en streng aanpakken nodig. In deze periode is het van belang om het kind, op momenten dat het niet koppig is, positieve aandacht te schenken. Het kind heeft dat in die periode extra nodig om het strenge doortasten van de ouders te kunnen verwerken. Als je met je ouders leuke momenten doormaakt, kun je ook beter tegen een stootje. Van belang is om veel te verwoorden. Dat wil zeggen dat de ouders tijdens momenten van koppigheid veel moeten praten, zodat het kind nog beter beseft wat er gebeurt en, er nog meer van leert. Het is aan te bevelen uit te gaan van het begrip voor het kind en vervolgens een ik-boodschap te zenden. Als een kind door wil spelen terwijl dat niet kan, moet als volgt te werk gegaan worden:

- uitgaan van het begrip: 'Ik begrijp wel dat je geen zin hebt om te stoppen met spelen. Jij wilt liever doorgaan;

- ik-boodschap: '.....maar ik wil dat je nu stopt, want nu moeten we eten.'

Tenslotte is het van belang dat een kind in de koppigheidsfase veel gelegenheid krijgt zelf initiatieven te nemen. Dat betekent dat het kind veel vrij moet kunnen kiezen/handelen en spelen, zodat het ik zich inderdaad kan ontwikkelen.

- uit laten razen als er sprake is van een driftbui.

De basis

De basis voor de begeleiding van kinderen met koppigheidsgedrag ligt in de relatie leerkracht-leerling. U zult ervoor moeten zorgen dat uw relatie met het kind zo goed mogelijk is/wordt. Eenvoudig gezegd zal het er om moeten gaan dat het kind zoveel om u geeft dat koppig zijn en halsstarrigheid ten opzichte van u, vanwege die goede relatie met u, moeite kosten. Dat betekent niet dat wanneer de relatie goed is de koppigheid verdwijnt. Ouders die een goede relatie hebben met hun kind kunnen ook nog wel met koppigheidsgedrag geconfronteerd worden. Toch is een goede relatie van belang. U kunt nu opmerken dat u reeds een goede relatie hebt met het kind. In dat geval zult u moeten bekijken of u die relatie nog kunt verbeteren. Centraal in die relatie staat het geven van aandacht zonder dat het kind erom vraagt. Dat betekent dat u ieder dagdeel minimaal vier maal naar het kind moet gaan om het positieve aandacht te schenken. U gaat

Maatwerk

Vaak hebben kinderen met de kenmerken van dit orthobeeld ook nog allerlei andere vormen van gedragsproblemen. Er kunnen achter dit type probleemgedrag weer andere beelden schuilgaan. In dat geval is het belangrijk om die andere beelden erbij te betrekken. Soms blijkt het bij een bepaald orthobeeld eigenlijk om een ander soort probleem te gaan. Zie over deze vorm van maatwerk pagina 21-40.

even naar het kind, praat even met het kind en steunt wat het kind aan het doen is: 'wat fijn dat je zo leuk aan het spelen bent met...' of 'wat goed dat je zo je best aan het doen bent'.

Het is van belang dat u veelvuldig positieve contacten hebt met het kind. Als de relatie optimaal is, mag u verwachten dat verzoeken van u in de vorm van 'ik zou het leuk vinden als je...' effect hebben. Zorg er in elk geval voor dat u de relatie met het kind behoudt door steeds weer contact met het kind te blijven zoeken en met het kind om te blijven gaan.

Reguleren

De aandacht die u aan het kind schenkt moet alleen plaatsvinden op momenten waarop het kind niet koppig is. Als het naar uw indruk zo is dat de koppigheid mede te maken heeft met het feit dat het kind daarmee aandacht kan krijgen, dan kunt u het kind leren dat het uitsluitend aandacht krijgt als het niet koppig is. Maak dan ook gebruik van de inhoud van het ortho-beeld Aandacht. Van belang is ook gericht aandacht te schenken. Dat wil zeggen dat u eerst moet weten wanneer het kind vaak koppig is. U kunt nu proberen preventief te werken door zoveel mogelijk bij het kind te zijn, *voordat* de koppigheid komt. U kunt het kind dan begeleiden en ervoor zorgen dat de koppigheid niet 'uitbreekt'. Help het kind de moeilijke situatie aan te kunnen door:

- *relativerende opmerkingen*

Bijvoorbeeld: 'Ach, zo erg is dat niet' en: 'Probeer dat maar eens anders!' of: 'Wat geeft dat nou, dat heeft iedereen wel eens';

- *het kind te stimuleren oplossingen voor problemen te vinden*

Bekijk waardoor een bepaalde situatie misgaat en het kind wordt gefrustreerd en koppig wordt. Sommige kinderen kunnen niet tegen te veel aandacht, opmerkingen van anderen, verlies, mislukken van iets, een opdracht of correctie van de leerkracht.

Van belang is dat u zeer gericht aan die koppigheids-veroorzakende factoren werkt door:

- te bekijken of u die situaties kunt veranderen;
- bepaalde thema's met de hele klas te bespreken (bv. doen wat de juf zegt), zodat het kind ziet hoe de andere kinderen daarmee omgaan.
- het kind te begeleiden tijdens die problematische situaties door te verwoorden: het kind vertellen wat er gebeurt, zodat het greep krijgt en houdt op de situatie. Koppige kinderen worden kortzichtig en verliezen vaak de greep op de situatie.

Negeren waar mogelijk

Koppigheidsgedrag moet zoveel mogelijk genegeerd worden. Dat kan niet altijd, bijvoorbeeld in het geval dat daarmee het hele klassengebeuren wordt verstoord.

Afhankelijk van uw eigen visie op het omgaan met kinderen kunt u ook voor de afzondering kiezen als het echt nodig is. U kunt dan met programma 2, In

afzondering plaatsen, werken zoals weergegeven in Agressie 176-178.

De vaste routine

Als het kind koppig is, dan is de volgende benadering van belang. Ga in elk geval eenmaal naar het kind, niet vaker. Zeg tegen het kind:

'Ik begrijp wel dat je zo doet, want je wilt liever...' of: 'Je wilt liever niet...' of 'Je bent boos/verdrietig, want...'

U gaat dus in uw contact uit van het begrip voor het kind. U bekijkt vervolgens of er een oplossing is voor de situaties, bijvoorbeeld de 'geen-verlies-methode' of u geeft het kind suggesties hoe de situatie opgelost kan worden. Dit is niet altijd mogelijk, omdat er soms ook gewoon gedaan moet worden wat u zegt. In dat geval veroordeelt u het kind niet, maar zendt u een ik-boodschap. Dat betekent dat u niet het kind veroordeelt (wat ben je toch ongehoorzaam), maar zegt wat u van het kind verlangt: 'Ik wil dat je nu weer aan het werk gaat.'

Vervolgens zegt u dat u weer naar de andere kinderen gaat. (Of: nu gaan we weer door) en u vertelt het kind dat u niet weer bij het kind komt. Door deze laatste opmerking vertelt u het kind dat u het gaat negeren. U kunt het kind ook nog voorstellen dat het weer mee kan doen als het dat wil. Verder negeert u het kind zoveel mogelijk.

Door deze aanpak gaat u uit van het begrip voor het kind, u minimaliseert de aandacht en u zegt duidelijk dat het kind geen verdere aandacht meer krijgt.

Afleiden

Een benadering die ook goed kan werken is het afleiden. U moet dan goed op het kind letten en het als u weet in welke situatie het koppig is, afleiden door het te richten op iets wat het leuk vindt.

Geen verliesmethode

Als er tussen u en het kind een verschil van mening is in de zin dat u iets van het kind wilt dat het kind niet wil, kunt u ook gebruik maken van de geen-verliesmethoden. Zie daarvoor blz. 464 en 531.

Zelf iemand zijn

In het voorafgaande is aangegeven dat koppigheid ook te maken kan hebben met de sterke behoefte van het kind om zelf iemand te zijn en zelf initiatieven te nemen. Zie bijlage 8.1 op blz. 466 met mogelijkheden om het eigene van het kind een kans te geven in het onderwijs.

Vroegkinderlijke basis

In het voorafgaande is aangegeven dat een van de oorzaken voor het ontstaan van verhard koppigheids-gedrag het gegeven is, dat het kind tijdens de vroegkinderlijke koppigheidsfase onvoldoende doortastend benaderd is. Ouders blijken nogal eens onvoldoende te hebben doorgetast. Kinderen met verhard koppig-

heidsgedrag hebben vaak te veel hun zin gekregen, nooit/onvoldoende ervaren wat het is om het onder-spit te delven.

Van belang is dat u zelf doortastend en kordaat bent. Niet: 'Wil jij dat even doen...', maar: 'Jaap pak even' of 'Jaap, jij pakt even...'. Als het kind halsstarrig blijft, is het effect van het daarna doortasten in de praktijk bij de diverse kinderen met verhard koppigheidsge-drag wisselend. Sommige kinderen accepteren het doortasten van de leerkracht wel, met als gevolg dat ze na enkele malen strak aangepakt te zijn de ervaring hebben dat de leerkracht wel doortast. Het kind accepteert dan dat het op school niet meer koppig kan zijn. Het is in elk geval van belang deze 'harde' aanpak uit te proberen.

Bij andere kinderen werkt deze aanpak helemaal niet. Bij deze kinderen ontstaan zulke scènes, driftbuien en langdurige perioden van koppigheid en zich afwenden van de hele groep, dat u maar moet stoppen met de harde aanpak. U zult dan geduldig te werk moeten gaan volgens de andere begeleidingsmogelijkheden uit dit orthobeeld. U moet zich dan maar troosten met de gedachte dat veel kinderen er in de loop van de tijd over heen groeien, of wat soepeler worden. Het doortasten kan bestaan uit het streng toespreken in de vorm van: 'Nu wil ik dat je...', uit vastpakken van het kind of zelfs het buiten het lokaal plaatsen van het kind.

U laat het kind duidelijk ervaren wie het volgens u voor het zeggen heeft in de klas. Uit praktijkervaringen blijkt dat deze aanpak in een aantal gevallen zeer positief werkt, omdat er kinderen zijn die zich uitsluitend aanpassen als ze met een strenge en vaste hand worden benaderd. Soms is het na enkele keren al helemaal voorbij. Het is aan te bevelen over deze aanpak met de ouders te overleggen, omdat het best mogelijk is dat het kind thuis over deze aanpak en over de leerkracht zal klagen. Bij deze strenge aanpak blijft u volhouden ten aanzien van wat u van het kind eist. Deze strenge aanpak kunt u combineren met programma 3.2, *In afzondering plaatsen*, zoals weergegeven op Agressie 176. Als de ene (strenge) aanpak niet helpt, dan is de keuze voor de andere aanpak zin-niger.

Humor

Soms ook werken humor en grapjes ontspannend. Bekijk of u zo de spanning weg kunt nemen. Bij jonge kleuters kunt u met een Jan Klaassenpop proberen met een gek stemmetje iets leuks te zeggen en het kind aan het lachen te krijgen. Met datzelfde stemmetje kunt u het kind ook vragen zich op een andere manier te gedragen.

Consequente eisen

Consequente eisen stellen is aan te bevelen. Niet de ene keer iets toestaan en de andere keer strenger zijn. Kinderen met koppigheidsgedrag dienen consequent benaderd te worden.

Soms doen wat het kind wil

Aan de andere kant is het van belang te bekijken of alles inderdaad zo moet als u zich dat voorstelt. Bekijk welke dingen u echt consequent wilt benaderen en bij welke dingen alternatieven van het kind worden geaccepteerd.

Zelf rustig blijven

Probeer zelf niet echt boos te worden en te schreeuwen, omdat dat de kans op een scène vergroot.

Ervaren van de natuurlijke gevolgen

Bij de strakke aanpak zoals weergegeven in het voorafgaande hoort ook dat kinderen met koppigheidsge-drag de natuurlijke gevolgen van hun gedrag moeten ervaren. Als het kind door koppigheid werk niet uitvoert, is het van belang dat u het kind dat werk toch laat maken, bv. op momenten dat anderen aan het spelen zijn. Het is van belang dat het kind ervaart dat het door middel van koppigheidsgedrag niet onder het werk uit kan komen. Het kind moet ook ervaren dat het, wanneer het tijdens een bepaalde activiteit koppig is, niet meer met die activiteit mee mag doen. Als het kind koppig is tijdens de gymnastiekactiviteiten, kunt u het kind blijven vragen ermee op te houden en het toch mee laten blijven doen. Maar het is beter het kind niet zo te benaderen.

Als het kind dan toch doorgaat, zet u het aan de kant. Het is van belang dat het kind dat ook van u hoort. U zegt dan ook tegen het kind: 'Als je hiermee doorgaat, moet je aan de kant zitten.' Natuurlijk doet u wat u zegt, als het kind toch doorgaat. Op die manier zal het kind op den duur beter doen wat u van hem/haar vraagt, omdat het kind weet dat u inderdaad consequent bent.

In het kader van de speciale leerlingenbegeleiding is het van belang dat u hier achteraf op terugkomt. U zegt dan na de les: 'Wat jammer dat je niet mee hebt kunnen doen.' De volgende keer komt u hier op terug en herinnert u het kind aan hetgeen de vorige keer is gebeurd. U stimuleert het kind zich nu anders te gedragen.

Mogelijke andere reacties zijn (het kind vertoont koppigheidsgedrag tijdens de gymnastiekles):

- Jammer, als je zo doet moet je maar even aan de kant. Zo kunnen de andere kinderen niet gewoon meedoen;
- Ga maar aan de kant zitten. Als je vindt dat je weer mee kunt doen, dan kom je maar weer terug. Het kan van belang zijn het kind voor de keuze te stellen zelf de gespannen situatie even te verlaten.

Leertheoretische aanpak

Het is ook mogelijk te werk te gaan met een programma dat gebaseerd is op de leertheorie. Maak dan gebruik van bijlage 8.1 behorende bij het orthobeeld Agressie. Zie Agressie 171-175 en verder. Daar worden concrete hulpmiddelen en materialen geboden. In plaats van een aspect/vorm van agressiegedrag neemt

u dan een vorm van koppigheidsgedrag. Koppigheid kan bijvoorbeeld optreden als het kind iets anders wil dan de leerkracht aanbiedt. Het gaat er nu om het kind te leren soepel te accepteren wat het aangeboden krijgt. Dit doel staat dan centraal bij het werken met de hulpmiddelen uit bijlage 8.1 van Agressiegedrag. Probeer hiervoor een tekening te maken (een kind dat werkt/speelt) en leg het kind uit wat er wordt verlangd. Zie ook Agressie 176-178 en bij 2 de afbeeldingenkaart. In bijlage 8.1 van Agressiegedrag kunt u zien dat per onderwijsactiviteit wordt aangegeven of het kind zich heeft gedragen zoals gewenst. Bewerk zo bijlage 8.1 (blz. 176-178) van Agressiegedrag naar Koppige kinderen.

Voorbereiden

Als u weet tijdens welke situaties het kind nogal eens koppig is, kunt u het kind op die situaties voorbereiden. U zegt dan: 'Straks ga ik weer iemand aanwijzen en als je geen beurt krijgt, moet je daar niet boos om worden. Je moet maar denken: misschien krijg ik de volgende keer wel een beurt.' Als het kind dan niet koppig is, kunt u het daarvoor belonen. Zie voor de middelen 3-25 op blz. 111.

6. Ouderadvisering

Zie uit de map *Tips voor thuis* pagina 120.

7. Verder lezen/websites

Op het internet gaat het vaak over driftbuien. Vooral veel ggd-sites geven informatie over koppigheid en driftigheid.

Zie:

www.ggdfryslan.nl
www.ggddrenthe.nl
www.kindengezin.be

8. Bijlagen

In deze bijlage geven we een drietal programma's, namelijk:

- programma 1: het zelf als uitgangspunt;
- programma 2: de relatie leerkracht-leerling als uitgangspunt;
- programma 3: de sociale acceptatie als uitgangspunt.

Bijlage 8.1

Programma 1: het zelf als uitgangspunt

Gedragsproblemen bij kinderen kunnen te maken hebben met een tekort aan mogelijkheden voor het kind om zichzelf te worden. Deze visie op mogelijke ontstaanswijzen van gedragsproblemen klinkt wat vaag, maar kent toch zijn duidelijke, concrete, praktische uitwerkingen. Als kinderen altijd/te vaak moeten doen wat anderen vragen, als ze voortdurend volgens strakke normen moeten functioneren, als ze weinig initiatieven mogen nemen, als wat ze doen te vaak

wordt veroordeeld/afgewezen of te weinig respect ontvangt, als ze te weinig mogen kiezen, als ze te weinig gestimuleerd worden eigen interesses te ontwikkelen, enzovoort, dan kunnen kinderen het gevoel krijgen dat ze als mens niet gewaardeerd/gerespecteerd worden.

Volwassenen die met kinderen omgaan, zullen ervaren dat kinderen de behoefte hebben om te zijn of te worden wie ze zijn. In dit orthobeeld voor de begeleiding van koppige kinderen hebben we aangegeven dat koppigheid ook te maken heeft met het streven van het kind om een 'zelf' te worden, een uniek wezen met een eigenheid. In die zin is koppigheid dan ook een goed teken. Het geeft aan dat de ontwikkeling van het ik in volle gang is. Er kan ook heel wat mis gaan als kinderen geen of onvoldoende gelegenheid krijgen om zichzelf te worden/ontwikkelen. Passiviteit, agressiviteit, koppigheid, faalangst, enz. kunnen het gevolg zijn van het gevoel niet gewaardeerd te worden.

In het nu volgende geven we enkele mogelijkheden om binnen het onderwijs het zelf van het kind als uitgangspunt te nemen. We hanteren de codes:

- k= kleuters;
- o= oudere kinderen.

1.1 (k/o) Probeer zoveel mogelijk open leersituaties te scheppen waarbinnen kinderen keuzemogelijkheden hebben, initiatieven kunnen tonen, creatief kunnen handelen. Binnen het onderwijs aan *kleuters* betekent dat:

- Zorg ervoor dat kleuters tijdens de werkles het werk ook echt zelf mogen uitvoeren en niet voorgestructureerde werkjes moeten maken, die eigenlijk door de leerkracht zijn gemaakt;
- Spreek ook duidelijk met respect over het gemaakte werk;
- Tijdens het werken met ontwikkelingsmateriaal is de werkvorm 'Arbeid naar keuze' veelvuldig te hanteren;
- Probeer tijdens andere activiteiten kinderen ook zoveel mogelijk te laten kiezen:
 -muziek: jullie mogen zeggen welk liedje we gaan zingen;
 -spelles: jullie mogen zeggen welk spelletje we gaan spelen.

Bij oudere kinderen

Bij het lezen: zelf boeken laten kiezen bij het vrij lezen en zelf daarover een mening laten geven.
 Ook bij de andere vakken dienen vrijheden ingebouwd te worden ten aanzien van de uitvoering van de taken, de keuzemogelijkheden, enzovoort.

1.2 (k/o) Zorg ervoor dat wanneer u het kind ergens mee helpt er op den duur geen aangeleerde hulpeloosheid ontstaat. Zorg ervoor dat het kind tijdens het werken met hulp voldoende initiatieven moet nemen en voldoende actief kan zijn.

1.3 (k/o) Ook de invalshoek zelfstandig werken is een juiste benadering om het zelf van het kind tot ontwikkeling te laten komen. Zie het orthobeeld Zelfstandig werken, waarin naast het zelfstandig werken vooral het zelfstandig denken centraal staat.

1.4 (k/o) Zorg ervoor dat u in het geval van onenigheid met het kind het kind niet veroordeelt. Niet: 'Jaap, wat ben je weer lastig', maar 'Jaap, ik wil dat je stil bent, want anders kan ik de anderen niet horen'. Stuur dus 'ik-boodschappen' en geen 'jij-boodschappen'.

1.5 (k/o) Spreek zoveel mogelijk situatiegericht en niet persoonsgericht. Dus niet op de persoon van het kind gericht maar op de situatie gericht.

1.6 (k) Zorg ervoor dat het kind het gevoel heeft dat het erbij hoort. Zie Dromerigheid 327.

1.7 (k/o) Zorg ervoor dat kinderen, wanneer ze angstig zijn dit kunnen uiten. Accepteer angsten, ook al zijn die voor uw eigen gevoel onlogisch of irreëel.

1.8 (k/o) Probeer bij uitingen van kinderen het actief luisteren toe te passen. Zie blz. 84.

1.9 (k/o) Zorg ervoor dat de inbrengmogelijkheden tijdens het kringgesprek of klassengesprek zo groot mogelijk zijn.

1.10 (k/o) Zorg voor een gerichte dagstart. Zie blz. 511.

1.11 (o) Stel een leerlingenraad in. Zie 511 in het orthobeeld Motivatie.

1.12 (k) Bij het spelen: laat kinderen zoveel mogelijk vrij spelen en ga even bij hen op bezoek en uit u dan positief over het spelgedrag van het kind.

1.13 Maak ook gebruik van de middelen die gehanteerd worden in het kader van de ontwikkeling van het zelfbeeld. In het orthobeeld Faalangst komt dit op diverse plaatsen aan de orde. Zie bijlage 8.2 op blz. 370 en verder voor het vaststellen van het zelfbeeld en Faalangst 365-367 voor de begeleiding van het zelfbeeld.

Programma 2: de relatie leerkracht-leerling als uitgangspunt

Opvoeden kan pas plaatsvinden als er sprake is van een opvoedingsrelatie.

2.1 Benader het kind met situatiegerichte taal.

Men kan onderscheid maken tussen persoonsgerichte taal en situatiegerichte taal. Bij persoonsgerichte taal hanteert de leerkracht regelmatig het woord jij. Jij hebt dat gedaan, jij deed dat.

Dat is confronterend en soms escalerend en bedreigende taal. Bij situatiegerichte taal gaat te om het vermijden van het woord jij, maar gaat het om het beschrijven van de gehele situatie met alle deelnemers. Soms is persoonsgerichte taal beter omdat het kind bewust gemaakt moet worden van wat het doet en soms is situatie gerichte taal beter omdat dat minder escalerend werkt, het kind minder opwindt en het ook helpt om rustig de situatie te analyseren.

2.2 Ga te werk volgens programma 1 op Koppigheid 466, waarin het kind uitgangspunt is.

2.3 Benader het kind positief. Dat wil zeggen dat u in uw omgang met het kind uitgaat van positieve verwachtingen. Niet: 'dat zal... wel niet kunnen', maar 'Probeer dit maar eens...!'

2.4 Zorg ervoor dat het kind speciale leerlingenbegeleiding ontvangt als het leerproblemen heeft. Voor kinderen heeft de ervaring dat ze hulp krijgen als het met bepaalde taken niet zo goed gaat, een gunstige invloed op de relatie. Als ze weten dat ze speciale begeleiding krijgen bij taken waar ze moeite mee hebben, zullen ze ook de relatie gunstig beoordelen. Een gunstig effect hiervan is dat kinderen makkelijker de hulp van de leerkracht inroepen. Als kinderen de leerkracht niet om hulp durven vragen, is er meestal iets mis met de relatie. Dat betekent dat u ook rustig hulp moet bieden als er om gevraagd wordt. Kinderen hebben het vlug in de gaten, als u zich geen tijd gunt om op hulpvragen in te gaan. Soms zult u ook met toegevoegde middelen extra/speciale begeleiding moeten bieden.

2.5 Vergelijk kinderen vooral met zichzelf en niet met anderen.

2.6 Reageer tijdens kringgesprekken of individuele contacten met een kind echt geïnteresseerd. Als een kind iets vertelt, kunt u reageren met 'o, ja' of 'dat is leuk'. Kinderen hebben pas echt het idee dat u geïnteresseerd bent in hun reilen en zeilen als u doorvraagt. Stel vragen waaruit blijkt dat u nog meer wilt weten over datgene waar een kind mee bezig is.

2.7 Schenk een kind wat extra aandacht. Ga per dagdeel 3 à 4 keer naar het kind toe en schenk extra positieve aandacht door met het kind te praten over de dingen waarmee het bezig is. U kiest dan momenten uit waarop u het kind niet corrigerend hoeft te benaderen.

2.8 Houd het kind na schooltijd af en toe even na voor een klusje en werk/praat met het kind op die manier even alleen.

2.9 Wees zoveel mogelijk betrokken bij leuke/blijde en problematische situaties en gebeurtenissen thuis.

Praat daar, indien het onderwerp bespreekbaar is, met het kind over.

2.11 Lach kinderen nooit uit en zet ze nooit voor schut, omdat daarmee onherstelbare schade aan de relatie kan worden toegebracht die ook zijn invloed kan hebben op de leerprestaties van kinderen.

2.12 Bezoek het kind wat vaker thuis. Als het nodig is om de relatie tussen u en het kind te verbeteren, kan het van belang zijn het kind wat vaker in zijn vertrouwde omgeving te ontmoeten. Blijven eten kan soms een gunstig effect hebben.

2.13 Geduldig reageren en wat meer tijd voor het kind nemen kunnen relatiebevorderend werken.

2.14 Dreikurs geeft aan dat vriendelijkheid een algemeen basisprincipe is dat steeds gehanteerd moet worden.

Programma 3: de sociale acceptatie als uitgangspunt

3.1 Probeer vast te stellen hoe de sociale relaties liggen binnen de klas. Dat kan o.a. d.m.v. een sociogram. Als u weet hoe de verhoudingen liggen, is het volgende aan te bevelen:

3.2 Sociale acceptatie kent twee spelers, nl. het kind dat geaccepteerd wil worden en de ontvangende partij. Voor het kind dat geaccepteerd wil worden is het belangrijk om zich ook acceptabel te gedragen en 'normaal' contact te zoeken en met anderen om te gaan. Dat kan betekenen dat u het kind dat aan moet leren. Oefen met het kind sociale vaardigheden. Neem de lijst met vaardigheden en werkwijzen zoals aangegeven op pagina 684. Daarbij is het belangrijk de benadering van de systematische klasgenootcontacten toe te passen. Daarbij brengt u het kind systematisch in contact met alle klasgenoten. U laat het kind samenspelen of samenwerken met een ander kind. U noteert de naam van dat andere kind en een volgende keer komt er weer een andere groepsgeenoot aan de orde. U gaat dan regelmatig naar die twee kinderen toe en u wijst het andere kind erop hoe leuk het is om samen met te spelen/werken. U maakt als het ware reclame voor dat kind.

3.3 Sociale acceptatie heeft te maken met respect voor elkaar. De ontvangende partij moet respect voor het kind opbrengen. Wijs de klas ieder dagdeel minimaal twee maal op gewenste dingen die het kind deed. 'Kijken jullie allemaal maar eens goed naar...' Door de klas zo te wijzen op positief gedrag van het kind wordt er sociale reclame gemaakt, die de sociale acceptatie kan vergroten. Zorg er echter voor dat het kind niet gezien wordt als lievelingetje van de leerkracht en daardoor de jaloezie van anderen opwekt, met alle negatieve gevolgen van dien voor de sociale

acceptatie.

Wijs de klasgenoten zo onopvallend mogelijk op de positieve dingen van het kind. Noem de naam van kind vooral in het kader van positieve dingen en behandel (bij oudere kinderen) gewoon het woord respect.

3.4 Voer speciale spelbegeleiding uit als het gaat om kleuters. Deze (speciale) spelbegeleiding is beschreven op pagina 693 en verder.

3.5 Zorg ervoor dat het kind zich niet bedreigd voelt door de klasgenoten. Zie Angsten 225.

3.6 Werk met de 'dag van ...'. Op het bord noteert u:

de dag van Jaap

Dat betekent dat die dag een bepaald kind centraal staat. Het kind mag wat van thuis mee naar school nemen, het vertelt over zichzelf, de andere kinderen mogen het kind wat vragen, het kind mag de klusjes opknappen, enz.

Zo komen alle kinderen een keer aan de beurt en krijgen ze wat meer oog voor elkaar.

3.7 Laat kinderen die niet zo geliefd zijn regelmatig werken/spelen met kinderen die erg geliefd zijn.

3.8 Zie ook de orthobeelden:

- ODD, blz. 521 en verder;
- pesten, blz. 559 en verder;
- samenwerken, blz. 583 en verder;;
- sociale initiëring, blz. 645 en verder;;
- spelen, blz. 693 en verder.